

הרב אליהו טבגר

מח"ס "כליל תכלת", קרית ספר

אימתי פסקה התכלת מישראל?

נושא זה, כבר נדון בעבר על ידי שני גדולי עולם – האדמו"ר מרדזין הרב חנוך הנך ליינר והרב יצחק אייזיק הרצוג, ואינני בא אלא לדון בדבריהם, ולהוסיף דברים שנתחדשו אחרי זמנם.

דעתו של האדמו"ר מרדזין

הרבי מרדזין מחזיק בדעה המאחרת את זמן העלמות התכלת, ולדעתו התכלת הייתה מצויה אף בתקופת הגאונים. אפילו הרמב"ם, שכתב בפירושו המשנה (מנחות פ"ד מ"א) ובתשובה (קלח, הוצ' בלאו) שאין התכלת מצויה בזמנו, לדעתו של הרבי מרדזין, מצא אחר כך את החילזון, ולכן ידע לציין בחיבורו (הלכות ציצית פ"ב ה"ב) פרט אודות החילזון, שלא הוזכר בדברי חז"ל – דמו שחור כדיו'.

נתייחס, אחת לאחת, לראיותיו של הרבי מרדזין, שהביא בספרו שפוני טמוני חול לחיזוק דעה זו.

א. הראב"ד בהשגותיו (הלכות ציצית פ"א ה"ז) הביא את שיטת רב נטרונאי גאון בסידור כריכות הציצית, הכוללות את כריכות התכלת, ואין דרך הגאונים לסדר אלא ההלכות הנוגעות למעשה בשעתם.

על כך יש להעיר, שבספרו של הראב"ד – תמים דעים (סי' לט) – בקטע המקביל להשגתו על הרמב"ם, מובא בפירושו: 'כורכים ועושים ד' כריכות ומניחים חֶלֶק בין כריכה לכריכה, ואותו חֶלֶק הוא מקום התכלת בזמן שהיה'. אדרבה, משם ראייה להיפך, שבזמן רב נטרונאי גאון התכלת כבר לא הייתה מצויה, ובמקום כריכות התכלת הוא נהג להשאיר רווחים.

ב. בכסף משנה (הלכות ציצית שם) מובא, שהרב שמואל (שם: שמעון) בן חופני גאון חיבר ספר בהלכות ציצית ובו פרק דיני התכלת. ושוב, על פי הכלל

הנ"ל, שאין דרך הגאונים לסדר אלא ההלכות הנוגעות למעשה בשעתם, יש להוכיח שהתכלת בזמנו הייתה מצויה.

על כך יש להעיר, שבפרק זה (שמאז פורסם על ידי הרב יצחק אייזיק הרצוג) מובא בפירושו: "ובא לנו הידיעה (כלומר: ונמסר לנו במסורת) שהיו צובעים בדם חיה של ים ששמה חלזון". גם כאן רואים בפירושו, שבזמנו של הרב שמואל בן חופני גאון התכלת כבר לא הייתה מצויה.

ג. בעל הערוך ראה את החילזון וידע לציירו.

אמנם נכון הוא, שבעל הערוך בערך חלזון ב' צייר את צורת הטבעת הנקראת 'חלזון', הנזכר במסכת כלים (פי"ב מ"א), וציורו שרד בכמה כתבי יד (כת"י פריז heb.1218, וכת"י פארמא 3011), אך אין מדובר כאן, אלא בידיעת המושג הכללי – 'חילזון', הכולל מינים רבים, החיים בין בים ובין ביבשה, ולא במין המיוחד של החילזון, שהפיקו ממנו את התכלת.

ד. הרמב"ם בהלכות ציצית (פ"ב ה"ב) הביא פרט אודות החילזון, שלא הוזכר בדברי חז"ל – 'דמו שחור כדיו'. מכאן, שהרמב"ם הכיר את החילזון. וכן מתוך התשובה, שהשיב לחכמי לונל בעניין התכלת – 'הלכה למעשה' – משמע 'שהיה מצוי להם ונהגו בקיום מצות תכלת'.

כבר אברהם עפשטיין, במאמרו 'החלזון והתכלת' (בית התלמוד, שנה ה', וייעץ תרמ"ז), ואחריו הרב מנחם מנדל כשר בתורה שלמה (כרך כב מילואים עמ' ט) השיגו על טענה זו, שהתשובה, שבה כותב הרמב"ם שאין התכלת מצויה בזמנו, נכתבה אחרי חיבורו – משנה תורה. לכך יש להוסיף את דברי רבי אברהם בן הרמב"ם בהלכות ציצית, שבתוך ספרו המספיק לעובדי ה', שנתגלו ופורסמו בימינו (מהדורת ניסים דנה): "זוהי צורת עשיית הציצית בימינו שנעלמה בה ידיעת צביעת התכלת". ואם עדיין אין מכאן ראיה לאי ידיעת החילזון עצמו, אלא לאי ידיעת דרך הצביעה, הרי שדבריו הבאים מוכיחים זאת בפירושו: "ומשום אי הכרת דג זה על ידי מסורת מדויקת, נמנעה מהמאוחרים עשיית התכלת". ספרו זה נכתב בוודאות אחרי חיבורו של אביו – הרמב"ם, שהרי הוא מרבה לצטט מתוכו ולהסתמך עליו.

לעצם השאלה – מהיכן הוציא הרמב"ם, שדמו של החילוון שחור כדיו – הוצעו רעיונות אחרים בספר מערכי לשון (ערך חלוון) ובמאמריו של הרב הרצוג (ההד חוברת יב, אלול תרצ"ד עמ' יט ועוד). גם האדמו"ר מרדזין בעצמו, בספרו האחרון – עין התכלת (אות כב), פקפק בקביעתו הנ"ל בדעת הרמב"ם וכתב: 'לא כתבנו זאת אלא על פי השערה, ואינו ראיה ברורה, כי אפשר ונוטה יותר שמצא כן מפורש באיזה מקום בדברי חז"ל, ואנחנו לא נדע מקור מקומו הטהור, כי היה לפנינו כמה מדרשי חז"ל אשר חסרים לנו'.

בספרו השני – פתיל תכלת (בהקדמה) טען האדמו"ר מרדזין, שגם בזמנו של בעל הלכות גדולות התכלת עדיין הייתה מצויה, כי לדעת בעל המאור, הבה"ג פוסק שהתכלת מעכבת את הלבן, ואין זה סביר שבפסקו הוא פטר את עצמו מקיום מצוות ציצית. נראה, שאין כוונתו של האדמו"ר מרדזין לומר, שהתכלת הייתה מצויה בימיו של כל מי שפסק, שהתכלת מעכבת את הלבן, שהרי גם בעל המאור פסק כן, ובוודאי שבזמנו כבר לא הייתה התכלת מצויה. אלא נראה, שגם ראיה זו היא על פי הכלל הנ"ל, שאין הגאונים מביאים בספריהם אלא הנוגע למעשה בשעתם, וכיון שהבה"ג הביא בספרו את הלכות ציצית, הרי שראה אפשרות לקיימן בימיו.

על כך יש להעיר שתי הערות. ראשית, ראינו מהדוגמאות הקודמות שכלל זה איננו מוכרח. שנית, אין לבעל המאור ראיה מפורשת שהבה"ג פוסק שהתכלת מעכבת את הלבן, אלא הוא מסיק זאת מתוך כך שהמשנה 'התכלת אינה מעכבת את הלבן' אינה מובאת בדבריו. אך יתכן שיש סיבות אחרות לכך שהבה"ג אינו מביא את המשנה. אדרבה, יש להביא ראיה להיפך, שדעתו לפסוק שהתכלת אינה מעכבת את הלבן, מכך שהוא מביא את הברייתא של רבי מאיר: 'קשה עונשו של לבן מעונשה של תכלת. משל למלך בשר ודם, שאמר לשני עבדיו, לאחד אמר לו הבא לי חותם של טיט, ולאחד אמר לו הבא לי חותם של זהב. פשעו שניהם ולא הביאו. איזה עונשו מרובה? הוי אומר, זה שאמר לו של טיט ולא הביא'.

דעתו של הרב הרצוג

הרב הרצוג, לעומתו, במאמרו 'אימתי פסקה התכלת מישראל?' (פורסם ב'שי' לישעיהו', תשט"ז, עמ' 81-85) מחזיק בדעה המקדימה את העלמות התכלת. לטענתו, התכלת הייתה מצויה עוד בימי אחרוני האמוראים, כמובא בגמרא (מנחות מג ע"א): 'מר ממשכי אייתי תכלתא בשני רב אחאי', אך בימי רב אחא משבחא בעל השאילתות, מראשוני הגאונים, כבר פסקה ולא הייתה מצויה עוד. הוא מגיע למסקנה זו מכך, שבשאילתות 'אין שום זכר לתכלת'. עוד לפניו, הגיע הנצי"ב בפירושו לשאילתות – העמק שאלה (שאילתא קכז עמ' נה) למסקנה דומה – 'ורבנו (כלומר, בעל השאילתות) לא הביא דיני תכלת כלל משום שלא היה במקומו ובזמנו'.

אך יש להעיר על כך, שבשאילתות לא הובאו הרבה דיני ציצית נוספים, כגון סדין בציצית, טלית כפולה, חיוב נשים וקטנים בציצית ועוד, ואין לדעת מה הם שיקוליו בהבאותיו ובהשמטותיו. וכל זמן שלא מצאנו אזכור מפורש על כך שהתכלת אינה מצויה, אין לקבוע מסמרות בדבר. ואם הכוונה לדיני עשיית חוליות, המובאים בברייתא (מנחות לט ע"א): 'תאנא הפוחת לא יפחות משבע והמוסיף לא יוסיף על שלש עשרה, הפוחת לא יפחות משבע – כנגד שבעה רקיעים, והמוסיף לא יוסיף על שלש עשרה – כנגד שבעה רקיעים וששה אורין שביניהם. תנא כשהוא מתחילת מתחיל בלבן – הכנף מין כנף, וכשהוא מסיים, מסיים בלבן – מעלין בקודש ולא מורידין', שמן ההכרח הוא להביאם, יש להשיב על כך, שהשאילתות דחה ברייתא זו מהלכה, ופסק כדעת רב, המובאת שם: 'נוי תכלת שלישי גדיל ושני שלישי ענף, ואי גדיל לרובא נמי שפיר דמי, ואי נמי לא גדל בה אלא חוליא אחת כשרה'. אעפ"י שהרי"ף והרמב"ם לא ראו סתירה בין דינים אלה והביאו את שניהם להלכה, לשאילתות ולגאונים אחרים יש שיטה אחרת בזה, ואכמ"ל.

אותן ההערות יש להעיר גם לגבי הראייה, שמביא הרב הרצוג, מתוך השמטת דיני התכלת מספר הלכות גדולות.

האזכור המפורש, הקדום ביותר, לאי מציאות התכלת נמצא בדברי רב עמרם גאון (תשובות הגאונים גאוניקה עמ' 330, הובאו גם בשערי תשובה סי' קנט בשם שר שלום גאון ובאשכל מהדורת אלבק עמ' 205 בשם גאון סתם): 'וששאלתם מהו הפוחת לא יפחות מזו' והמוסיף לא יוסיף על י"ג, כשהיה תכלת ביד ישראל כך היו מטילין לאותו שליש גדיל'. הרב הרצוג במאמרו הנ"ל (עמ' 84) רומז לתשובה זו: 'מר שר שלום גאון מדבר על התכלת כעל דבר שהיה ואיננו עוד'. מדבריו של הגאון משמע, שהתכלת לא נעלמה לגמרי, אלא שאין ביד ישראל להשיגה, ויש בכך, לדעתי, הד למגבלות שהטיל השלטון הרומאי על השימוש בה, כמו שידובר בזה להלן.

התכלת שהוזכרה על ידי רב נתן הבבלי בתיאור הכתרת ריש גלותא – 'וכבר הכינו לו בבית הכנסת מבעוד יום מגדל עץ, ארכו ז' אמות ורחבו ג', ופורסים עליו בגדים נאים מן המשי ומן התכלת ומן הארגמן ומתולעת שני ... ועל מקומו פרשו עליו בגד נאה על ראשו, ממעל למגדל, אחוז בחבלי בוץ וארגמן' (סדר עולם זוטא, בתוך סדר החכמים וקורות הימים מאת א. נאיבואיר, תרמ"ז ח"ב עמ' 83), אינה אלא לשון מליצית, הבנויה על הפסוקים מן התורה, שאינה משקפת במדויק את המציאות. הרב הרצוג במאמרו הנ"ל החליף את רב נתן הבבלי ברב שרירא גאון, וגם נתן הסבר אחר להמצאות התכלת בדבריו – 'זכר התכלת אינו מוכיח בשום אופן על מציאותה של תכלת ציצית. המובן הוא: בגד צבוע הדומה במראה לתכלת, אבל לא תכלת צבועה בדם החילוץ'.

הרב הרצוג ראה בדבריו של הנוסע הידוע רבי בנימין מטודלה אזכור של תעשיית הפורפורה בידי יהודי צור, הקשורה לצביעת התכלת, ותהה על כך, מדוע לא היה שום ניסיון מצדם להחיות את קיום מצוות התכלת. אך כל הדבר בטעות יסודו – הרב הרצוג הסתמך על הגרסה המשובשת של הספר – מסעות רבי בנימין מטודלה, בהוצאת א. אשר, ועל תרגומו המוטעה. בגרסה ההיא נאמר (כרך א עמ' ל): 'ויש ליהודים שם ספינות בים ושם אומני הזכוכית הטוב הידוע צורי החשוב בכל הארצות ושם ימצא הסיקר הטוב'. 'הסיקר' מתורגם על ידי א. אשר (שם בעמ' 63) כ'צבע הפורפורה'. (אגב, הרב הרצוג עצמו במאמרו האנגלי

בהערות (עמ' 131, הערה 398) הסתייג במקצת מקביעה זו וטען שמדובר שם בפורפורה אדומה בלבד. 'סיקר', לדעתו, הוא צבע אדום). אך, לפי הגרסה המתוקנת שבהוצאת אדלר (עמ' כ-כא), אין מדובר שם אלא בסוקר – 'ושם ימצא האסוקר (הצוקרו, לפי גרסאות אחרות) הטוב, כי שם זורעין אותו ובאין מכל הארצות לקנותו'. משפט שלם נשמט בהוצאת א. אשר, המוכיח בפירושו שלא מדובר שם בצבע מן החלזונות!

האזכור המפורש השני, מתקופת הגאונים, המדובר והידוע מאוד, נמצא במדרש נחומא לפרשת שלח (הוצאת בוכר סי' ל, ובמקבילתו במדרש במדבר רבה פר' יז אות ה): 'ועכשיו אין לנו אלא לבן, שהתכלת נגנז', אך אין לדעת במדויק, מתי נסתיימה עריכתו של מדרש זה.

מתי פסק הארגמן?

כשם שראוי להתחקות אחר זמן העלמותה של התכלת, כך ראוי וחשוב הוא לברר את זמן העלמותו של צבע-האח – הארגמן. אזכור הארגמן נפוץ הוא בדברי חז"ל כמעט באותה מידה, כמו אזכור התכלת. אך המתבונן באותם המקומות, שמוזכרים בהם התכלת או הארגמן, יעמוד על תופעה מפתיעה מאוד – התכלת מוזכרת תמיד רק בהקשר הלכתי או אגדי, אבל בענייני חולין, בין חומרי וחפצי המשק וחיי היום יום, מוזכר הארגמן בלבד. לדוגמה: משיחות של ארגמן בין הבגדים השונים בעניין איסור כלאיים (מסכת כלאים פר ט משנה ט), לשונות של ארגמן בין האבדות השונות שאין חייב להכריז (מסכת בבא מציעא פרק ב משנה א), הארגמן המוזכר כמה פעמים בין כלי האריגה (מסכת כלים פרקים כא, כו וכז), הארגמן שבבגד בעניין נגעים (מסכת נגעים פרק יא משנה י), בין החומרים בעניין ההוצאה מרשות לרשות בשבת (תוספתא שבת ט ז) ובעניין מוקצה (שם יד ד), ובספרי (דברים פס' פא) בעניין איסור לצאת בארגמן מפני איסור הליכה בחוקות הגוים. אם נקבל את הטענה שהתכלת והארגמן היו מופקים ממקור אחד – חילזון הפורפורה, יהיה לנו הסבר מניח את הדעת לתופעה מפתיעה זו. שמו של הצבע היחיד הידוע בעולם היווני-הרומי, על כל

גווניו, המופק מחלזונן הים, היה 'פורפורה'. התרגום האוטומטי, השגור והמקובל של השם 'פורפורה' הוא 'ארגמן', כפי שעולה מן התרגומים היווניים של התורה. אם כן, בחיי היום יום, בהשפעת השפות הזרות, כינו גם את התכלת בשם ארגמן, ולכן אין זכר לתכלת בעניינים אלה, אך כשדיברו על התכלת בהקשר הלכתי או כשציטטו פסוק, השתמשו בלשון התורה, וכינו אותה בשם 'תכלת'.

ללא ספק, השימוש בארגמן פסק בזמן כלשהו, אחרי שהיה מצוי בתקופת התנאים והאמוראים, אך אין לנו דרך לברר את זמן העלמותו באופן מדויק. בניגוד לתכלת, אין אפשרות למצוא אזכור מפורש בדברי הגאונים על העדרו של הארגמן, כיון שאין לו נגיעה להלכה (חוץ בית המקדש).

במכתבי הסוחרים מסוף תקופת הגאונים, שנמצאו בגניזה הקהירית, נזכר הארגמן (ליתר דיוק – ארגואן בערבית-יהודית) מספר פעמים (ראו בספר במלכות ישמעאל בתקופת הגאונים, משה גיל, כרך א עמ' 681, 697, כרך ג עמ' 67, 82, 675, כרך ד עמ' 314, 561, 564). אין לנו שום הכרח לומר, שמדובר בארגמן המקורי, ומסתבר שמדובר שם בצבע, המופק ממקור אחר, הנקרא באותו שם. נראה, שזה מה שגרם לאנשי הדורות ההם לא לזהות עוד את הארגמן עם הצבע המופק מהחילוון (ראה פירוש המשנה לרמב"ם כלאים ט א).

עניין מיוחד יש במכתב מהגניזה שפרסם שלמה דב גויטיין (בתוך: הישוב בארץ-ישראל בראשית האיסלאם ובתקופת הצלבנים, עמ' 302), בו מצא, לכאורה, אסמכתא לכך, שהפקת הצבע מהחלזונות נמשכה אף אל תוך תקופת הצלבנים. תוכן המכתב איננו קשור כלל לתהליך הפקת הצבע, אלא יש בה תלונה על האנשים מאלכסנדריה, הנקראים 'מחאריין', ששותים בירה במסבאות. הראיה נשענת על מילה אחת בלבד – 'מחאריין', שגויטיין מתרגמה כ'דייגי צדפי חילוון'. משה גיל, שפרסמה שנית (בתוך: ארץ-ישראל בתקופה המוסלמית הראשונה, ח"ב עמ' 514), כנראה היה מסופק, לעומתו, בתרגומה, ותרגמה כ'דייגים' סתם עם סימן שאלה בצידה (ובהערה כתב: מחאריין, דייגים של צדפות הארגמן, בהסתמך על גויטיין).

בדומה למכתבים מהגניזה, קרוב לאותה תקופה, אנו מוצאים את הארגמן במסעותיו של רבי בנימין מטודלה. הוא מזכירו בשלשה מקומות: בטְבִי, עיר ביוון – 'ובה כמו אלפים יהודים הם האומנים הטובים לעשות בגדי משי וארגמן בארץ היוונים', בקושטא – ומביאים מכל ארץ יוון כל המכס בכל שנה ושנה וממלא ממנו מגדלים מבגדי משי וארגמן וזהב', ובבגדד – 'כולם מלובשים בגדי משי וארגמן'. גם כאן אפשר לומר, שאין מדובר בארגמן המקורי, אך לגבי ארץ יוון, שהיא ארץ הביזנטים, תתכן גם משמעות אחרת, כמו שיבואר לקמן.

הגורמים להעלמות התכלת והארגמן

השימוש בתכלת ובארגמן הלך והצטמצם במרוצת הדורות, כתוצאה מכמה גורמים:

א. המגבלות שהטילו הקיסרים הרומיים והביזנטיים השונים על השימוש בצבע ה'פורפורה' על ידי הציבור הרחב. צבע זה יועד לאנשי אליטה בלבד, והפך לסמל השלטון. כבר בגמרא מוצאים אנו הדים למגבלות אלה – 'שלחו ליה לרבא: זוג בא מרקת, ותפשו נשר, ובידם דברים הנעשה בלז, ומאי ניהו – תכלת, בזכות הרחמים ובזכותם יצאו בשלום. ועמוסי יריכי נחשון בקשו לקבוע נציב אחד, ולא הניחן אדומי הלז, אבל בעלי אסופות נאספו, וקבעו לו נציב אחד בירח שמת בו אהרן הכהן' (סנהדרין יב ע"ב). וכבר האריכו בעניין זה בפירוט רב, הרב הרצוג וכותבים אחרים.

ב. התמעטות מספר החלזונות כתוצאה מהדייג המוגבר, בעקבות הלהט העז של השלטון לפורפורה (ראו המשביר, יוסף שיניאהק, ערך חלזון בסוף הערה קי). רמז לזה אפשר לראות בדברי הסיפרי (וזאת הברכה שנד): 'אמר רבי יוסי: פעם אחת הייתי מהלך מכזיב לצור, ומצאתי זקן אחד. אמרתי לו: פרנסתך במה? אמר לי: מחלזון. אמרתי לו: וכי מצוי הוא! אמר לי: השמים, שיש מקום בים שמוטל בהרים, וסממיות מקיפות אותו, ואין לך אדם שהולך לשם, שאין סממיות מבישות אותו, ומת ונימק במקומו. אמרתי: ניכר הוא, שגנוז לצדיקים לעתיד לבא'.

ג. הכיבוש הערבי של חופי ארץ ישראל והוצאתם מידי השילטון הביזנטי, והצטמצמות צביעת הפורפורה לאזור שליטת הביזנטים בלבד. (בסופו של דבר גם הוא נפל בידי הטורקים סמוך לגרוש ספרד, וכך נכחדה לה תעשיית צבע הפורפורה מן העולם).

ד. כניסת חומרי צביעה חדשים יותר זולים לשוק העולמי, כמו ה'ציל' וה'לכה'.
 כדברי הרדב"ז בתשובתו (ח"ב סי' תרפה): 'ואפשר שעד היום הוא מצוי (כלומר: החילוץ), אלא שאין מכירין אותו, או שאין יודעין לצודו. גם כי אינם צריכים לו, שצבע הדומה לתכלת מצוי הרבה, דהיינו איסטס, הנקרא בערבי ניל. וצובעין אותו באופן אומנות, שאינו עובר אפילו על ידי גיהוץ'.

להפסקת קיום התכלת בציצית היו שני גורמים נוספים:

א. התפזרות הישוב היהודי והתרחקותו מחופי הים – מקום הפקת התכלת. אפילו בתקופת האמוראים הובאה התכלת לבלב טיפין טיפין, כמו שמשמע מן הגמרא (מנחות מג ע"א): 'מר ממשכי אייתי תכלתא בשני רב אחאי'. ההלכה, שאין התכלת מעכבת את הלבן, הביאה לידי כך, שלא התאמצו להתגבר על הקושי בהשגת התכלת, והסתפקו בקיום המצווה בלבן בלבד. כך כותב המגיד מדובנא בספר המידות (שער הדעת פרק טז): 'ולוא קבלנו שאין התכלת מעכב את הלבן בזמה"ז אפשר היינו מחזרים אף אחריו, כאשר אנחנו שולחים למרחקים להביא אתרוג ולולב והדס'.

ב. המשי, חומר חדש שהגיע מהמזרח הרחוק, התחבב על האצולה הביזנטית ודחק את הצמר, היחיד הכשר למצווה, מתעשיית הפורפורה.

חשובים לעניינו דברי הרמב"ן בפירושו לתורה (שמות כח ב): 'והתכלת גם היום לא ירים איש את ידו ללבוש חוץ ממלך גויים' (ברור שכוונתו לתכלת כחומר, ולא לתכלת כמראה, כי בזה הוא מביא ראיה ליוקרה ולחשיבותה של התכלת, ככל שאר החומרים, המובאים שם, ששימשו לבניית המשכן ולעשיית בגדי הכהונה. ועוד, יש לנו ללמוד מ'מלך גויים' עצמו, שלבושו היה מיוחד בחומר, שממנו הוא היה עשוי, ולא רק במראהו).

מיהו אותו 'מלך גוים', שעליו מדבר הרמב"ן, ומה הוא לבש? מסתבר, ש'מלך גוים' זה הוא האפיפיור היושב ברומי (ראו בפירוש הרמב"ן לבראשית יד א: "ומלך גוים" המלך על עמים שונים אשר שמוהו עליהם לראש ולקצין, רמז למלך רומי אשר המלך על עיר מקובצת מעמים רבים, כיתים ואדום ויתר גוים), שלבש פורפורה כסמל השליטה והמלכות. האפיפיורים בתקופת הרמב"ן אחזו ברעיון, שלהם לשלוט על העולם. הם התערבו בענייני המדינות, הכתירו והורידו מלכים של ארצות אירופה. הם נהגו בעצמם גינוני מלכות כמיטב המסורת של קיסרי האימפריה הרומית. לצורך זה הם נזקקו לבגדי פורפורה, שקיבלום כמתנות דיפלומטיות מקונסטנטינופול בירת הביזנטים, המקור היחיד באותן הזמנים למוצר יוקרה זה. רק בה ידעו את סוד הפקתה, ושמרו עליו מכל משמר.

מדברי רמב"ן אלה, רואים אנו מה היה מצב העניינים בימיו – למרות שידעו לזהות את התכלת עם הפורפורה, לא היה בכך ערך מעשי לקיום מצוות הציצית. התכלת הפכה להיות נחלתו של חוג מצומצם מאוד, האפיפיור ודומיו, ולאדם מן הישוב לא הייתה שום אפשרות להשיגה. לאחר נפילת קונסטנטינופול בידי הטורקים, או אולי אף לפני כן, בזמן החרבתה על ידי הצלבנים, לא היה המשך גם למעט הזה, וחוגי הכמורה נאלצו להסתפק בתחליפים, שהמשיכו לשאת את שם הפורפורה לשווא.

גדול הפוסקים, החוות יאיר, בפירושו לשולחן ערוך מקור חיים (או"ח סי' יח ב), הרב אברהם הרופא פורטאליאנוני בספרו שלטי גבורים (מנטובה שע"ב פרק עט) והרב בנימין מוספיא במוסף הערוך (ערך תכלת), גם הם כרמב"ן, מזהים את התכלת עם הפורפורה, אך בוודאי היה זה להם כיריעה בעלמא, שאינה מעידה על מציאות התכלת בימיהם.